

Mudofaa sanoati kompleksining mamlakat iqtisodiyotiga qo'shadigan hissasi va uning iqtisodiyotining asosiy drayverlaridan biri sifatidagi roli

Muhammad Ermamtovich To'xtanazarov

Jahon Iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
huzuridagi Diplomatik Akademiya magistranti

+998951909010

uznamturgul17@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy-tahliliy maqolada mudofaa sanoati kompleksining mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqolada mudofaa sanoatining nafaqat milliy xavfsizlikni ta'minlashdagi ahamiyati, balki iqtisodiy o'sish, innovatsiyalarni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va eksport salohiyatini oshirishdagi o'rni ham tahlil qilinadi. **AQSh, Fransiya, Germaniya, Xitoy, Janubiy Koreya, Turkiya va Hindiston** kabi yetakchi davlatlar tajribasi misolida mudofaa sanoatining mamlakat YaIMdagi ulushi, eksport hajmi va iqtisodiy samaradorligi atroflicha yoritiladi.

Kalit so'zlar: mudofaa sanoati, iqtisodiy o'sish, innovatsiya, texnologiyalar, eksport, ish o'rinlari, xavfsizlik, diversifikatsiya, harbiy-sanoat kompleksi, YaIM, iqtisodiy samaradorlik.

Bugungi globallashtgan va murakkab geosiyosiy vaziyatda har bir davlatning xavfsizligi va suvereniteti ustuvor ahamiyat kasb etadi. Milliy mudofaa salohiyatini mustahkamlash nafaqat tashqi tahdidlarga qarshi kurashish, balki mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun ham zarurdir. Bu jarayonda mudofaa sanoati kompleksi alohida o'rin tutadi. Mudofaa sanoati, an'anaviy qarashlardan farqli o'laroq, faqatgina

harbiy mahsulotlar ishlab chiqaruvchi soha emas, balki mamlakat iqtisodiyotining lokomotivi bo'la oladigan, innovatsiyalarni rag'batlantiradigan, yuqori texnologiyali sohalarni rivojlantiradigan va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik sohaga aylanib bormoqda. Ushbu maqola mudofaa sanoati kompleksining mamlakat iqtisodiyotiga qo'shadigan hissasi va uning asosiy iqtisodiy drayverlardan biri sifatidagi rolini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Bunda, ayniqsa, yetakchi davlatlarning tajribasi va aniq ko'rsatkichlariga e'tibor qaratiladi.

Mudofaa sanoati va iqtisodiy o'sish

Mudofaa sanoati bevosita va bilvosita ravishda yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishiga, yangi ish o'rinlari yaratilishiga va investitsiyalarni jalb qilishga yordam beradi.

Ish o'rinlarini yaratish. Mudofaa sanoati yuqori malakali ishchi kuchiga ehtiyoj sezadigan ko'plab tarmoqlarni o'z ichiga oladi: muhandislik, dasturiy ta'minot, ilm-fan, tadqiqot va ishlanmalar (R&D), ishlab chiqarish, logistika va boshqalar. Bu sohada yaratilgan ish o'rinlari, odatda, yuqori maoshli bo'lib, aholining turmush darajasini oshirishga va texnik mutaxassislarning mamlakatda qolishiga yordam beradi.

Investitsiyalar, tadqiqot va ishlanmalar (R&D). Mudofaa sanoati doimiy ravishda yangi texnologiyalarni talab qiladi. Bu esa tadqiqot va ishlanmalarga katta sarmoyalar kiritishga olib keladi. Hukumatlar va mudofaa kompaniyalari innovatsion loyihalarni moliyalashtiradi, bu esa nafaqat harbiy maqsadlar uchun, balki fuqarolik sektorida ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan yangi texnologiyalar va mahsulotlarning paydo bo'lishiga turtki beradi. Natijada, sun'iy intellekt, robototexnika, ilg'or materiallar, kiberxavfsizlik va axborot texnologiyalari kabi sohalarda erishilgan yutuqlar umumiy iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

Texnologik uzatish (spillover effect). Mudofaa sanoatida ishlab chiqilgan texnologiyalar va tajriba ko'pincha boshqa sohalarga, ya'ni fuqarolik sektoriga o'tadi. Masalan, GPS, internetning dastlabki shakli, reaktiv dvigatellar, ilg'or kompozit materiallar,

yarimoʻtkazgichlar va baʼzi tibbiy texnologiyalar dastlab harbiy maqsadlar uchun ishlab chiqilgan, keyinchalik esa fuqarolik hayotida keng qoʻllanila boshlagan. Bu esa iqtisodiyotning turli tarmoqlarida samaradorlikni oshirish va yangi bozorlarni ochish imkonini beradi.

Mudofaa sanoati va eksport salohiyati

Mudofaa sanoati rivojlangan mamlakatlar uchun qurol va harbiy texnika eksporti muhim daromad manbai hisoblanadi. Qurol-yarogʻ savdosi global miqyosda milliardlab dollarlarni tashkil etadi va bu bozorda oʻz oʻrniga ega boʻlish mamlakatning iqtisodiy qudratini oshiradi.

Valyuta tushumi. Mudofaa mahsulotlarining eksporti mamlakatga katta miqdorda valyuta tushumlarini olib keladi. Bu esa toʻlov balansini yaxshilashga, valyuta zaxiralarini oshirishga va milliy valyutaning barqarorligini taʼminlashga yordam beradi.

Xalqaro hamkorlik va taʼsir. Qurol-yarogʻ eksporti nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Mudofaa mahsulotlari eksport qiluvchi mamlakatlar, odatda, xalqaro maydonda oʻz taʼsir doirasini kengaytiradi va strategik hamkorlikni mustahkamlaydi. Bu esa diplomatik munosabatlarni yaxshilashga va yangi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini yaratishga yordam beradi.

Dunyoning yetakchi davlatlari mudofaa sanoatini oʻz iqtisodiyotining muhim drayverlaridan biri sifatida koʻradi. Quyida ayrim davlatlarning mudofaa sanoatiga oid soʻnggi koʻrsatkichlari keltirilgan:

AQSh mudofaa sanoati dunyodagi eng yirik va ilgʻor hisoblanadi. U jahon harbiy xarajatlarining taxminan 40% dan ortigʻini tashkil etadi. Bu soha mamlakatning innovatsion salohiyatini va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni belgilovchi asosiy omillardan biridir. AQSh mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 3,0 – 3,5 % ni tashkil etadi. Mudofaa sanoati bevosita va bilvosita 3,5 milliondan ortiq ish oʻrinlarini yaratadi. AQSh dunyodagi eng yirik qurol eksportchisi boʻlib, 2019 - 2023 yillarda global qurol eksportining 42% dan

ortig'ini tashkil etgan. Yillik eksport hajmi \$ 318,7 milliardga yetib, ushbu ko'rsatkich mamlakat YaIMning (29,18 триллион АКШ доллари) taxminan 1,09 % ni tashkil etgan. 2023-yilda esa \$ 238 milliarddan oshgani qayd etilgan.

Fransiya Yevropadagi yetakchi mudofaa sanoati davlatlaridan biri bo'lib, o'zining aviatsiya, dengiz kemasozlik va yadro texnologiyalari bilan mashhur. U Yevropa mudofaa integratsiyasida faol ishtirok etadi. Fransiya mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 1.9-2.0% ni tashkil etadi. Mudofaa sanoati bevosita va bilvosita 200 mingdan ortiq ish o'rinlarini yaratadi. Fransiya dunyodagi uchinchi yirik qurol eksportchisi hisoblanadi, 2019-2023 yillarda global eksportning 11% ni tashkil etgan. 2024-yilda Fransiya mudofaa eksporti € 18,4 milliardga yaqinlashgan. "Rafale" qiruvchi samolyotlari, "Leclerc" tanklari va kemasozlik mahsulotlari xalqaro bozorda katta talabga ega. "Dassault Aviation", "Thales", "Naval Group" kabi kompaniyalar nafaqat harbiy mahsulotlar ishlab chiqaradi, balki fuqarolik aviatsiyasi, kiberxavfsizlik va energetika sohalarida ham muhim rol o'ynaydi. Bu esa texnologik uzatish va iqtisodiy diversifikatsiyaga yordam beradi.

Xitoy mudofaa sanoati so'nggi yillarda juda tez rivojlanmoqda va dunyoning ikkinchi eng yirik harbiy byudjetiga ega. Mamlakat ichki talabni qondirish va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan faol siyosat olib bormoqda. Xitoyning mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 1,3-1,5 % ni tashkil etadi. Mudofaa sanoati minglab korxonalar va millionlab ishchilarni qamrab oladi. Xitoy dunyodagi to'rtinchi yirik qurol eksportchisi bo'lib, 2024 yilda global eksportning taxminan 5,9 % ni tashkil etgan. Xitoy mudofaa sanoatini yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni rivojlantirish va iqtisodiy diversifikatsiya qilish strategiyasining asosiy qismi sifatida ko'radi. Mudofaa sohasidagi investitsiyalar kosmik texnologiyalar, sun'iy intellekt, robototexnika va ilg'or materiallar kabi fuqarolik tarmoqlarida ham yutuqlarga erishishga yordam beradi.

Germaniya mudofaa sanoati sifati va yuqori texnologiyali mahsulotlari bilan mashhur. Mamlakatning mudofaa eksport siyosati nisbatan cheklangan bo'lsada, u Yevropa

va NATO doirasida muhim ta'minotchi hisoblanadi. Germaniyaning mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 1,6-1,8% ni tashkil etadi. Rossiya-Ukraina nizosidan so'ng, Germaniya mudofaa xarajatlarini oshirish va NATOning 2% talabini bajarishga intilmoqda. Germaniya dunyodagi yirik qurol eksportchilaridan bo'lib, 2019-2023 yillarda global eksportning 4,2 % ni tashkil etgan. 2024-yilda Germaniyaning mudofaa eksporti € 13,5 milliarddan oshgan. Asosiy eksport mahsulotlari suvosti kemalari, zirhli texnika va kichik qurollar hisoblanadi. "Rheinmetall", "ThyssenKrupp Marine Systems", "Krauss-Maffei Wegmann" kabi kompaniyalar yuqori sifatli muhandislik va ishlab chiqarish texnologiyalarini rivojlantiradi. Bu texnologiyalar avtomobilsozlik, mashinasozlik va metallurgiya kabi fuqarolik tarmoqlarida ham keng qo'llaniladi.

Janubiy Koreya mudofaa sanoati so'nggi o'n yilliklarda sezilarli o'sishni namoyish etdi. Mamlakatning tezkor iqtisodiy rivojlanishi hamda tadqiqot va ishlanmalarga katta sarmoyalari mudofaa sanoatining yuksalishiga zamin yaratdi. Janubiy Koreyaning mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 2,8-2,9 % ni tashkil etadi. Bu ko'rsatkich mudofaa sanoatining mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli ta'sirini ko'rsatadi. Janubiy Koreya dunyodagi tez o'sib borayotgan qurol eksportchilaridan biri bo'lib, 2019-2023 yillarda global eksportdagi ulushi 2.0% dan oshgan. Yillik eksport hajmi 2024-yilda \$ 9,5 milliardga yetgan. 2023-yilda ham bu ko'rsatkich yuqoriligicha qolgan. Asosiy eksport mahsulotlari "K2" tanklari, "K9" o'ziyurar gaubitsalari, "FA-50" yengil qiruvchi samolyotlari va turli raketa tizimlaridir. "Hanwha Aerospace", "Hyundai Rotem", "LIG Nex1" kabi kompaniyalar avtomatlashtirish, robototexnika va sun'iy intellekt sohasida erishilgan yutuqlarni mudofaa va fuqarolik sektorlarida keng qo'llamoqda.

Turkiya mudofaa sanoati so'nggi yillarda mahalliy ishlab chiqarishni kuchaytirish va tashqi qaramlikni kamaytirishga qaratilgan strategik siyosat tufayli sezilarli o'sishni kuzatmoqda. Turkiyaning mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 1,5-1,8 % ni tashkil etadi. Mahalliy ishlab chiqarishga e'tibor qaratilishi tufayli bu soha mamlakat iqtisodiyotida

muhim rol o'ynamoqda. Turkiya qurol eksporti bo'yicha dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga kirib bormoqda. Yillik eksport hajmi 2024-yilda \$ 7,2 milliarddan oshdi. Ayniqsa, uchuvchisiz uchish apparatlari (UUA), zirhli texnika va harbiy kemalar eksportida sezilarli yutuqlarga erishilgan. "Bayraktar TB2" dronlari xalqaro bozorda katta shuhrat qozondi. "Baykar", "TAI", "Aselsan" kabi kompaniyalar innovatsion loyihalarni amalga oshirib, yuqori texnologiyali mahsulotlar yaratmoqda. Bu esa mamlakatning tadqiqot va ishlanmalar yaratish salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Hindiston mudofaa sohasiga katta miqdorda sarmoya kiritadi va dunyodagi eng yirik qurol importchilaridan biri hisoblanadi. Mamlakat hukumatining asosiy maqsadi — mudofaa mahsulotlarini mahalliy ishlab chiqarishni (Make in India) kuchaytirish va importga qaramlikni kamaytirish. Hindistonning mudofaa xarajatlari YaIMning taxminan 2,0-2,3 % ni tashkil etadi. Hindiston an'anaviy ravishda yirik importchi bo'lgan bo'lsada, so'nggi yillarda eksport salohiyatini oshirishga harakat qilmoqda. 2024-2025 moliya yilida Hindistonning mudofaa eksporti \$ 2,76 milliardga yetdi. "BrahMos" raketalar, "Tejas" yengil qiruvchi samolyotlari va boshqa mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlarning eksporti ko'paymoqda. Hindistonning mudofaa sanoati (DRDO, HAL, BEL kabi davlat korxonalari va xususiy kompaniyalar) ilm-fan va texnologiya rivojiga katta hissa qo'shmoqda. Mahalliy ishlab chiqarishni kuchaytirish orqali mamlakat yangi ish o'rinlari yaratish, texnologik bilimlarni oshirish va iqtisodiy diversifikatsiyani amalga oshirishga intilmoqda.

Mudofaa sanoati kompleksi zamonaviy davlat iqtisodiyotining muhim va ajralmas qismidir. U nafaqat milliy xavfsizlikni ta'minlashda, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda, innovatsiyalarni rivojlantirishda, yangi ish o'rinlarini yaratishda, eksport salohiyatini oshirishda va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda asosiy drayverlardan biri bo'lib xizmat qiladi. AQSh, Fransiya, Germaniya, Xitoy, Janubiy Koreya, Turkiya va Hindiston kabi yetakchi davlatlar tajribalari mudofaa sanoatiga kiritilgan sarmoyalarning

iqtisodiy foydasi nafaqat harbiy sektorga, balki umumiy iqtisodiy rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatishini yaqqol isbotladi.

Shu sababli, mamlakatimizda mudofaa sanoati kompleksini strategik jihatdan rivojlantirishga e'tibor qaratish, bu sohada tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalarni ko'paytirish, xorijiy tajribani o'rganish va mahalliy ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa nafaqat milliy xavfsizlikni mustahkamlash, balki mamlakatimiz iqtisodiyotini yanada barqaror va raqobatbardosh qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Arms Transfers Database.** (So'nggi ma'lumotlar uchun har yili yangilanadi). Manzil: <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>
2. **SIPRI Military Expenditure Database.** (So'nggi ma'lumotlar uchun har yili yangilanadi). Manzil: <https://www.sipri.org/databases/milex>
3. **NATO Defence Expenditure Database.** (NATOga a'zo davlatlar xarajatlari bo'yicha yillik hisobotlar). Manzil: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49110.htm
4. **U.S. Department of Defense.** Annual Reports and Budget Requests. Manzil: <https://www.defense.gov/>
5. **U.S. Department of State, Defense Security Cooperation Agency (DSCA).** Foreign Military Sales Annual Reports. Manzil: <https://www.dsca.mil/>
6. **National Defense Industrial Association (NDIA).** Various reports and publications on the U.S. defense industrial base. Manzil: <https://www.ndia.org/>
7. **French Ministry of Armed Forces.** Annual Reports on Arms Exports and Defence Budget. Manzil: <https://www.defense.gouv.fr/>
8. **German Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action.** Export Reports. Manzil: <https://www.bmwk.de/>

9. **South Korean Ministry of National Defense.** Defence White Paper and Annual Reports. Manzil: <https://www.mnd.go.kr/>
10. **Korea Institute for Defense Analyses (KIDA).** Publications on Korean defense industry and policy. Manzil: <https://www.kida.re.kr/>
11. **Turkish Ministry of National Defense.** Defence Industry Reports. Manzil: <https://www.msb.gov.tr/>
12. **Turkish Defence Industry Agency (SSB).** Annual Reports and Export Data. Manzil: <https://www.ssb.gov.tr/>
13. **Indian Ministry of Defence.** Annual Reports and Defence Production and Export Data. Manzil: <https://www.mod.gov.in/>
14. **China's Ministry of National Defense.** (Ochiq manbalar orqali mavjud bo'lgan ma'lumotlar). Manzil: <http://eng.mod.gov.cn/>
15. **Jane's Defence Weekly / Jane's Yearbook.** (Harbiy texnika va mudofaa sanoati bo'yicha yetakchi manba).